

ÖNERİLEN DENGELENMİŞ TOPLUMSAL BİREY MODELİ İŞİĞİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SORUNLARI:

1982-92 Döneminde Yayınlanan Araştırmalara İlişkin
Bir Değerlendirme, Yorum ve Öneriler

Prof. Dr. E. Olcay İMAMOĞLU
Ar. Gör. Yeşim YASAK - GÜLTEKİN
ODTÜ, Psikoloji Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, son yıllardaki araştırmaların ışığında ülkemiz üniversite gençliğinin sorunları gözden geçirilmiştir. 1982-92 yılları arasında yayımlanmış, ulaşılabilen 38 makale/kitap inceleme kapsamına alınmıştır. çalışmada, araştırmalarda elde edilen genel görgül bulgular, kuramsal beklentilerimiz doğrultusunda bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğrencilerin sorunları önce akademik yaşam, kimlik, sağlık ve insanlararası ilişkiler ile ilgili ana başlıklar altında incelenmiş ve sonunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmenin ardından gençlerin belli başlı sorun alanları birbirleriyle ilişkilendirilerek tartışılmış ve bazı öneriler getirilmiştir. Son olarak, gençliğin belirgin sorunları, incelemenin odak noktasını oluşturan, kişilerin bireysel ve toplumsal gereksinimlerinin dengeli biçimde karşılanmasına olanak sağlayıcı bir model olarak önerilen "dengelenmiş toplumsal birey" modeli ışığında yorumlanmıştır.

ABSTRACT

In order to explore the Turkish university students' problems, 38 related papers/books published between 1982 and 1992 were examined. These studies were reviewed in terms of their general characteristics, conceptual frameworks and methods of investigation; then basic problems of the university students were discussed in relation to

the academic life, identity, health and interpersonal relationships. Finally a critical and integrative review of the basic issues were presented in terms of "the balanced social individual model", proposed by İmamoğlu as better meeting the basic differentiation and integration needs of persons than the individualistic and collectivistic orientations.

Bu çalışmada son on yılda yayımlanmış çalışmalardan hareketle ülkemiz üniversite gençliğinin sorunlarına ışık tutulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, önce konu ile ilgili araştırmaların genel özellikleri, kavramsal çerçeveleri ve izledikleri yöntemler açısından değerlendirilmekte; ardından gençlerin belli başlı sorun alanları birbirleriyle ilişkili biçimde tartışılmakta ve bazı öneriler getirilmektedir. Öneriler arasında kişilerin bireysel ve toplumsal gereksinimlerinin dengeli biçimde karşılanmasına olanak sağlayıcı bir model olarak sunulan "dengelenmiş toplumsal birey" modeli çalışmanın odak noktasını oluşturmakta ve gençliğin belirgin sorunları sözkonusu model ışığında yorumlanmaktadır.

1. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

İncelemeye 1982-92 yılları arasında yayımlanmış, ulaşılabilen 38 makale/kitap dahil edilmiştir. Çalışmaların yıllara göre dağılımı ile ilgili olarak dik-

* Taranan bulguların yorumlanmasına ve getirilen önerilere ilişkin sorumluluk, makaleyi kaleme alan ilk araştırmacıya aittir.

katı çeken bir nokta, yaklaşık yarısının 1989 yılında, %71'inin ise 1988-90 yılları arasında yayımlanmış olmasıdır.

Sözkonusu çalışmaların dörtte üçünden çoğu görgül veriye dayalı olmakla birlikte, çoğunlukla araştırmacıların çalıştığı kurumlardan seçilmiş birer örneklemin tepkilerinin dökümünün verilmesiyle yetinilmektedir. Bu doğrultuda çalışmaların yaklaşık üçte birinde veriler sıklık ve yüzde olarak verilmekte; sorunların temel boyutlarını, değişkenlerarası ilişkileri veya gözlenen farkların anlamlılık düzeylerini irdeleyici istatistiksel analizlere başvurulmaktadır. Örneğin, sorunların temel boyutlarını saptamada yararlı olabilecek faktör analizi gibi bir analiz tekniğinin yalnızca bir araştırmada kullanıldığını gözlemekteyiz. Bu durum araştırmaların çoğundan çıkarılabilecek sonuçları sınırlamaktadır.

Yöntem sorunlarının yanı sıra, araştırmalarda gözlenen önemli bir sorun, kavramsal çerçevenin yetersizliğidir. Araştırmalarda çoklu değişkenlerarası ilişkileri derinlemesine irdeleyen kavramsal çerçevelere pek rastlanmamakta, açıcı bir yaklaşımla sorunların dökümünün verilmesiyle yetinilmektedir. Ayrıca araştırmalarda birbirine atıfta bulunarak ortak bazı eğilimler yakalama, karşılaştırma yapma çabasına da pek rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, araştırmalar birbirinden kopuk ve dağınık bir görünüm sunmaktadır.

Çalışmalarda sözkonusu olan kavramsal ve yöntem-bilimsel sınırlılıklar, farklı araştırmaların ortaya koyduğu bulguları ilişkilendirmeyi ve ayrıntılı çıkarsamalarda bulunmayı güçleştirmektedir. Bu incelemede araştırmalarda elde edilen genel görgül bulgular, kuramsal beklentilerimiz doğrultusunda bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlayışla, öğrencilerin sorunları önce akademik yaşam, kimlik, sağlık ve insanlararası ilişkiler ile ilgili ana başlıklar altında incelenmekte ve sonunda genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Sözkonusu ana başlıklar dışında, çeşitli araştırmalarda değinilen, beslenme, barınma ve ekonomik durum gibi temel yaşam sorunlarına diğer sorunlarla ilişkili olarak yer yer değinilmektedir.

2. ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SORUNLARI

2.1. Akademik Yaşamla İlgili Sorunlar.

Gençlerin akademik yaşamları ile ilgili sorunları,

üniversiteye giriş nedenleri, başarı, eğitim-öğretim sistemi ve üniversite-içi iletişim-bilgi edinme sorunları başlıkları altında ele alınmaktadır.

2.1.1. Öğrencilerin Üniversiteye Girme Nedenleri.

Öğrenciler, üniversiteye girmelerinin temel nedeninin meslek edinme istekleri olduğunu ifade etmektedirler (örneğin, Aksu ve Paykoç, 1986; Orhon, 1985; Söylemezoğlu ve diğerleri, 1988). Kişilik geliştirmek, bağımsız olmak, bilimsel çalışma yapmak ve statü sahibi olmak gibi diğer nedenler de sıklıkla belirtilmektedir. Demek ki, öğrenciler öncelikle iki ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak bir yaşam uşraşı ve ekonomik olanak elde etmek için; ardından bireysel gelişim amacıyla; ve nihayet toplum içinde saygın bir konumda olmak isteğiyle üniversiteye girmektedirler. Bu açıdan öğrencilerin üniversiteye girme nedenlerinin ekonomik, psikolojik ve toplumsal gerekçelere dayandığını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda "daha iyi eğitim vermenin", "yabancı dil eğitiminin" ve "mezunların iş bulma olanağının yüksek olmasının" tercih nedeni olduğu anlaşılmaktadır; sözkonusu , özellikler örneğin , ODTÜ'ye girme nedeni olarak sıklıkla belirtilmektedir. Öte yandan öğrencilerin ilgi ve başarı düzeylerine ilişkin yargıları ise, bölüm tercihlerinde ön plana çıkmaktadır (Aksu ve Paykoç, 1986).

Öğrenciler üniversite seçimlerinden ne derece memnun kalmaktadır? Bu konuda ODTÜ'de yapılan bir araştırmada, öğrencilerin çoğunlukla (%77) ODTÜ'den memnun oldukları; bununla birlikte üçte birden fazlasının (%36) ODTÜ içinde başka bir bölümü seçmiş olmayı; dörtte birden azının ise (%21) başka bir üniversiteyi seçmiş olmayı arzuladıkları anlaşılmaktadır (Aksu ve Paykoç, 1986). Bu tablo öğrencilerimizin ilgi ve yetenek düzeylerine uygun alanları seçebilme konusunda azımsanmayacak bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Öğrencilerin kendilerine en uygun mesleği ve alanı seçebilmeleri konusunda bazı sorunlar gözlenmekle birlikte, mevcut bulgular, öğrencilerin ekonomik yönden iyimser gelecek beklentisi içinde olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Gülhane Askeri Tıp Akademisi öğrencilerinin katıldığı bir araştırmada, çoğunluğun (%80) ailelerinden daha iyi maddi olanaklara sahip olacaklarını ve mesleklerinde iler-

leyeceklerini düşündüğü (%72) saptanmıştır (Söylemezoğlu ve diğerleri, 1988).

2.1.2. Akademik Başarı Sorunları.

Çeşitli incelemelerde, dersler ve başarı düzeyi ile ilgili sorunların öğrencilerce en önemli stres kaynağı olarak algılandığı ortaya çıkmaktadır (örneğin, Aksu ve Paykoç, 1986; Özgüven ve diğerleri, 1992; Özgüven, 1990). Öğrenciler için bu denli önemli olan akademik başarı ne gibi değişkenlerle ilişkilidir?

2.1.2.1. İsteddiği Alanda Eğitim. İsteddiği alanda okuyan öğrencilerin daha başarılı olduğu gözlenmektedir (örneğin, Orhon, 1985; Güney, 1985). Daha önceden de değinildiği gibi öğrencilerin ilgi duyabileceği, sevebileceği, kendilerine uygun mesleklere yönlenebilmeleri için neler yapılabileceği konusu üzerinde ciddiyle durulmalıdır.

2.1.2.2. Ekonomik Durum. Ekonomik durumu daha iyi ailelerden gelen öğrencilerin başarı düzeylerinin de daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Orhon, 1985; Güney, 1985). Nitekim, bir araştırmada örneklemin dörtte birden fazlasının ekonomik durumunu bir stres kaynağı olarak gördüğü saptanmıştır (Özgüven, 1990). Ancak, burada ekonomik durumun üniversite eğitimi sırasındaki rolü kadar, üniversite eğitimine hazır oluş düzeyi ile de ilişkili olabileceği düşünülebilir; şöyle ki, ekonomik durumu daha iyi olan ailelerden gelen gençlerin üniversite eğitimine daha iyi donatılmış olarak başlamaları da başarı düzeyleri üzerinde etkili olabilir.

2.1.2.3. Ailenin Yanında Kalmak. Ailesinin yanında kalan öğrencilerin ayrı olanlara kıyasla derslerinde daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır (örneğin Orhon, 1985; Güney, 1985). Ailesinin yanında kalan öğrenciler çoğunlukla beslenmelerini daha yeterli bulmakta (Orhon, 1985); öte yandan yurtla ilgili sorunlar öğrenciler için bir stres kaynağı olabilmektedir (Özgüven, 1990). İleride tekrar değinileceği gibi, ailesinden ayrı kalan gençlerin, yalnız ailenin maddi- manevi desteğinden daha az yararlanabilmekle kalmayıp, ayrıca yurtda, beslenmekten insan ilişkilerine kadar çeşitli sorunlarla baş etmek durumunda kaldığı anlaşılmaktadır.

2.1.2.4. Öğrencilerin Ruhsal Durumu. Depresif eğilim ile başarı düzeyi arasında olumsuz ilişki gözlenmektedir (Güney, 1985; Aydın, 1988). Başarısız öğrenciler başarılılara kıyasla daha depresif hissetmektedir. Örneğin, ODTÜ'de, atılma oranının daha yüksek olduğu ilk sınıflarda öğrencilerin görece olarak daha depresif hissettiği anlaşılmaktadır (Aydın, 1988; Aydın ve Demir, 1989). Burada çift yönlü bir etki söz konusu olabilir; öğrenci bir yandan başarısız olma kaygısıyla depresif hissederken, diğer yandan, bu ruh hali kendini derslerine vermesini güçleştirebilir. Nitekim eğitimle ilgili sorunlar nedeniyle mediko-sosyal merkezine başvuran öğrencilerin özellikle sınav öncesinde dikkatini toplayamaktan, kendini derse verememekten, çalışmaktan yakındığı gözlenmektedir (Yeşilyaprak, 1986). Konu ile ilgili bir diğer araştırmada da; öğrencinin sürekli kaygısının yüksek olması ile çalışma, öğrenme alışkanlıklarının ve sınav rahatlığının olumsuz bir ilişki gösterdiği saptanmıştır (Aydın, 1990). Bu ilişkiler doğrultusunda, depresif eğilimler gösteren öğrencilerin başarısızlık yaşantılarını nasıl yorumladıklarını ele almakta yarar vardır.

2.1.2.5. Öğrencinin Başarısızlık Yaşantısına İlişkin Yorumu. Öğrenciler başarılarını çoğunlukla yetenek ve çalışma (çaba) gibi içsel etkenlere yüklemektedir (Güney, 1985). Ancak öğrencinin depresyon düzeyi ile okul başarısına ilişkin nasıl bir yüklem yaptığının ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Depresif eğilimler gösteren öğrencilerin başarısızlıklarını, kendi yetersizlikleri ("yetenek") gibi değiştiremeyecekleri değişkenlere; depresif olmayanların ise "gayret" gibi kendi kontrollerinde olan değişkenlere yüklem eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. (Güney, 1985). İlgili psikoloji literatürü ile tutarlı olan bu durum, öğrencilerin başarısızlıklarını yetenek eksikliği gibi kontrolleri dışındaki içsel faktörlere yüklemelerinin, kendilerini umutsuz, yetersiz ve çaresiz hissetmelerine yolaçabileceğini düşündürebileceği gibi, bu tür çaresizlik duyguları içindeki gençlerin kendilerine güvenip gereken çabayı gösterememelerinin, başarısız olmalarına yolaçabileceğine de işaret edebilir. Özetle, eldeki veriler, sözkonusu ilişkinin yönü hakkında bir sonuca gitmeye izin vermemektedir. Bununla birlikte, üniversite yaşamının getirdiği stres ile baş edememenin depresif eğilimlerin oluş-

ması ve/veya artmasıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Başarı ile ilişkili olarak ele aldığımız bu değişkenlerin birbirleriyle de etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, ailesinin yanında kalmayan öğrencilerde depresif eğilime daha sıklıkla rastlanabilmektedir (Aydın ve Demir, 1989). Bu konuya aile ilişkileri ve sağlık sorunları tartışılırken daha ayrıntılı olarak değinilmektedir.

2.1.3. Eğitim-Öğretim Sistemi ile İlgili Sorunlar:

Öğrenciler için önemli bir yakınma kaynağı olan eğitim- öğretime ilişkin sorunların üniversitelere bağlı olarak farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, ODTÜ'de öğrenciler çoğunlukla programların ve derslerin yoğun olmasından yakınırken (Aksu ve Paykoç, 1986), Ankara Üniversitesi öğrencileri; özellikle derslerle ilgili kitap-kaynak bulamama sorununu dile getirmektedir (Orhon, 1985). Kitap-kaynak yetersizliğinin özellikle orta başarı düzeyindeki öğrenciler tarafından sorun olarak algılanması ilginçtir. İlgili sosyal psikoloji literatüründen de beklenileceği gibi, üst-başarı grubunun koşulların eksikliğini bir şekilde kapatabilmesi; alt başarı grubunun ise depresif ve umutsuz hissetmesi; oysa orta başarı grubundaki öğrencilerin eğitim-öğretim koşullarının iyileştirilmesiyle (örneğin, okuyabilecekleri kaynak bulabilmeleriyle) daha başarılı olabilecekleri umut ve beklentisini taşımaları; bu nedenle de eğitim-öğretim koşullarının iyileştirilmesine daha duyarlı olmaları beklenebilir.

Kaynak yetersizliği dışında, sorunların önemli bir kısmının derslerin verilmiş biçimi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki yakınmalar derslerin pratiğe-uygulamaya yönelik değil de çoğunlukla kuramsal nitelikte ve ezbere dayalı olması ve liseden farklı bir eğitim uygulanmasıyla ilgilidir (Söylemezoğlu ve diğerleri, 1988; Orhon, 1985; Kulaksızoğlu, 1989). Bu çok önemli sorunun öğretim üyelerinin yeterlilik düzeyi kadar, kurumun uygulama olanakları ve öğrencilerin özellikleri ile de ilişkili olabileceği düşünülebilir. Çok geniş kapsamlı olan bu sorunun burada tartışılmasına girmeyeceğiz. Bununla birlikte konu ile ilgili iki görüşümüze kısaca değinmek istiyoruz. Öncelikle bir dersin en önemli özelliğinin, ilgili öğretim üyesinin öğrenciye sunduğu düşünme modeli olduğu kanısında; belirli bir prob-

lemi/konuyu nasıl ele aldığını, neden önemli, ilginç ve anlamlı bulduğunu, kendini vererek açıklayan bir öğretim üyesi büyük olasılıkla öğrencilerinde konuyu önemli, ilginç ve anlamlı bulmasına katkıda bulunacaktır. Bilindiği gibi kuramla uygulama ve pratik birbirini tamamlar; ünlü sosyal psikolog Lewin'in dediği gibi "İyi bir kuram kadar pratik bir şey yoktur". Öğrencilerin derslerin kuramsal ağırlıklı olmasıyla ilgili yakınmalarında, öğrendikleri bilgilerin pratikteki önemini, yaşamla ilişkisini anlayamamalarının da rolü olduğunu düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra, alanların özelliklerine uygun oranda uygulama olanaklarının artırılmasına çalışılmalıdır. Bu amaçla sağlıklı bir kuram- uygulama dengesi kurabilmek için kurumların alt-yapı yetersizliğinin giderilmesine gereken önem verilmelidir.

Bu konuyla ilgili bir diğer nokta da öğrencilerin ilgi ve yönelimlerinin farklı olduğu ve kendi eğilimleri doğrultusunda seçim yapabilmelerinin yararlı olacaktır. Dolayısıyla öğrencilerimize sunduğumuz ders ve programları çeşitlendirmeye çalışmamız gerekmektedir.

2.1.4. Üniversite-içi İletişim ve Bilgi Edinme Sorunları:

Bu grupta toparlayabileceğimiz sorunlar, öğrenciler tarafından akademik danışman olmaması (Orhon, 1985) veya öğretim üyeleri ve danışmanlarla iletişim sorunları (Aksu ve Paykoç, 1986) olarak ifade edilmektedir. Aslında bu sorunun çok daha geniş kapsamlı olduğunu ve öğrencilerin kurumları, bölümleri, yönetmelikler ve yararlanabilecekleri olanaklar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını düşünmekteyiz. Örneğin, ODTÜ'de yapılan bir araştırmaya (Aksu ve Paykoç, 1986) katılan öğrencilerin çoğunluğunun üniversitede hangi fakültelerin veya fakültelerinde hangi bölümlerin olduğu; okudukları alanın "alt-alanları" veya bölümlerinin idari yönleri ve seminer, konferans gibi yan faaliyetleri hakkında pek bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin kendi bölümlerinin programı, öğrenci ve öğretim üyeleri ile ilgili bilgileri daha iyidir. Öğrencilerin bu sınırlı bilgilerini genişletip üniversiteleri ve sunulan olanaklar hakkında daha yeterli bilgi edinmelerinin, yararlanabilecekleri olanaklarla ilgili bilgilerini genişletebileceği gibi, üniversitelerine

ilişkin "bağlılık" ve "üyelik" duygularını da arttırabileceği düşüncesindeyiz. Nitekim Bilkent öğrencilerinin Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezinden beklentileri ile ilgili bir taramada öğrenciler, üniversite kuralları ve yüksek lisans programları ile maddi destek ve burs kaynakları hakkında bilgi edinebilmek için yardım beklediklerini ifade etmişlerdir (Şahin ve diğerleri, 1989).

Öğrencilerin yönetmeliklerle ilgili bilgi edinmede en çok yararlandıkları bilgi kaynakları, sırasıyla, arkadaşları, duyuru-ilanlar ve Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı olmaktadır (Aksu ve Paykoç, 1986). Öğrencilerin en sıklıkla, sözel bilgi alma yolunu tercih etmeleri bazı bilgilerin hatalı olarak yayılabileceğini düşündürmektedir. Konu ile ilgili olarak öğrencilerin katılımı ve katkıları ile öğrenci gazetesi çıkarılması, öğrencilerle düzenli toplantılar yapılması, üniversiteyi tanıtıcı video filmlerinin gösterilmesi düşünülebilir.

2.2. Kimlik Sorunu:

Genel tartışma kısmında da değinileceği gibi her birey için önemli olan kimlik sorunu, etkin bir birey olarak hayata atılma aşamasında olan üniversite gençliği için özellikle önemlidir. Genel tartışma kısmında tekrar değinileceği gibi, sağlıklı bir kimlik geliştirebilmek için kişinin bir yandan çevresiyle ve toplumuyla bütünleşebilmesi, diğer yandan da kendine özgü bir şekilde ayrışabilmesi gerekmektedir (İmamoğlu, 1987, 1991 a,b).

Konuyu böyle bir çerçeve içinde ele almamakla birlikte, ilgili araştırmalar gençlerin kendini kabul düzeyinin genellikle yüksek olduğuna (Güneysu ve Bilir, 1988); ve kendilerini insan ilişkileri, genel kültür ve kişilik özellikleri açısından olumlu değerlendirdiklerine işaret etmektedir (Aksu ve Paykoç, 1986). Bu bulgular insan ilişkilerine çok önem verilen ülkemiz için (İmamoğlu, 1991 a; İmamoğlu ve İmamoğlu, 1992 a,b, 1993) sevindiricidir. Bununla birlikte psikolojik sorunları nedeniyle danışmanlık merkezlerine başvuran gençlerin çoğunluğunun (%80) kimlik bocalaması içinde olduğuna (Çuhadaroğlu, 1989); 11-16 yaşlarına kıyasla 17-19 yaşlarında, benlik imgesinin olumsuzlaştığına (Özbay ve diğerleri 1991) işaret eden bulgular konunun titizlikle ele alınmasını gerektirmektedir.

Gençlerin tanımladığı kimlik sorunları içinde en

sıklıkla toplumsal rol ve cinsel kutuplaşma sorunlarına rastlanmaktadır (Güneş, 1985 b; Çuhadaroğlu, 1989). Hızlı ve çok yönlü bir sosyal değişime geçmekte olan ülkemizde gençlerin rollerini ve özellikle toplumsal cinsiyet rollerini belirlemede güçlük çektiği anlaşılmaktadır. Kızların benlik imgesinin göreceli olarak daha olumsuz olduğuna işaret eden bulgular (Özbay ve diğerleri, 1991), bu konuda özellikle kızlar açısından sorunlar olduğunu düşündürmektedir. Konu genel tartışma kısmında daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

Gençlerin tanımladığı kimlik sorunları içinde ayrıca meslek seçimi, kim olduğuna ilişkin sorunlar, bireyselleşme ve beden algısı bozuklukları sıklıkla yer almaktadır (Çuhadaroğlu, 1989). Bu sorunlar gençlerin kimlik geliştirme sürecinde, özellikle ayrışma-bireyselleşme güçlüğü çektiğini düşündürmektedir. Ülkemizde özellikle alt sosyo-ekonomik düzeyde, çocuğun bağımlı bir kişilik geliştirecek şekilde toplumsallaştığı (İmamoğlu, 1987, 1991 a,b) dikkate alınırsa, gençliğin ayrışma-bireyselleşme sancısı çekmesi beklenebilir. Bu bulgular gençlerin güvenlik gereksinimlerinin çok yüksek olduğuna işaret eden bulgularla (Akkoyun ve Dökmen, 1989) birleştirildiğinde, üniversite yıllarına değin bağımlı bir kişilik geliştirmiş olan gencin, bireyselleşme arzusu ile kendine güvensizlik duyguları arasında bocalamakta olduğu düşünülebilir. Nitekim, olumsuz benlik algısına sahip gençlerde depresif eğilimlere daha sık rastlandığı; ve bunların cinsel, fakülteye uyum, kişisel ve ailevi çeşitli sorunlara daha sıklıkla sahip olduğu rapor edilmektedir (Güneş, 1985 a ve b; Orhon, 1985).

2.3. Sağlık Sorunları:

Araştırmalardan öğrencilerin çoğunluğunun kendini sağlıklı hissettiği anlaşılmaktadır. Hatta bu nedenle çoğunluk üniversite sağlık merkezini (dahiliye ve dış birimleri dışında) pek kullanmamaktadır (Aksu ve Paykoç; 1986). Öte yandan sağlığının iyi olmadığını belirten öğrencilerin yüzdesi araştırmalar arasında farklılık göstermektedir; örneğin, bir araştırmada öğrencilerin üçte birinin sağlığının iyi olmadığını rapor edilmekte (Kulaksızoğlu, 1989); ruh sağlığı iyi olmayan öğrenci oranı ise yüzde 14-16 (Aydın ve Demir, 1989; Şahin, 1989) arasında değişmektedir. Ruhsal sorunlar arasında en sıklıkla karamsar-

lık, isteksizlik, huzursuzluk, aşırı kaygılanma, gerginlik, yorgunluk, uyku bozukluğu, içine kapanma, ilgisizlik gibi belirtilere rastlanmaktadır (Orhon, 1985; Güney, 1985; Özgüven, 1990; Şahin ve diğerleri, 1992; Yeşilyaprak, 1986).

El ve kollarda titreme, kasılma, uyuşma, ağrılar, kramplar, mide yanması ve ekşime gibi psiko-somatik sorunlar da azımsanmayacak oranda görülmektedir (Orhon, 1985; Yeşilyaprak, 1986). Önceden değinildiği gibi bir mediko-sosyal merkezinde tüm tanı gruplarının yarısından fazlasının aynı zamanda kimlik bocalaması içinde olduğunu saptanması (Çuhadaroğlu, 1989), sağlık sorunlarının kimlik sorunları ile yakın ilişki içinde olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan madde bağımlılığı gibi sorunlara en düşük oranda rastlanmasının (Şahin ve diğerleri, 1992), sosyal değişim sürecinin sancılılarına karşın, aile bağlarının gücüyle ilişkili olduğu kanısındayız.

Depresif eğilimler, genel kaygı ve kimlik bocalaması gibi ruh sağlığı ile ilgili sorunları olan öğrencilerde, kişilerarası ilişki ve uyum sorunlarının yoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. Bu açıdan ruhsal sorunları olan ve olmayan öğrencilerin sorunlarının kaynağının farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Şöyle ki, ruhsal sorunları olan öğrenciler kendilerini en çok etkileyen sorunlar olarak, kişisel ve ailevi sorunlar, arkadaş ilişkileri ve fakülteye uyum sorunları gibi insanlararası ilişkilerle ilgili sorunları daha sıklıkla ifade etmekte; ruhsal sorunları olmayanlar ise ekonomik stres, barınma ve eğitimle ilgili sorunlardan daha sıklıkla yakınmaktadır (Güney, 1985 b; Orhon, 1985). Dolayısıyla, bulgular öğrencinin ruh sağlığının ekonomik olmaktan ziyade kişilerarası sorunlarla daha yakından ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle kişilerarası ilişki sorunlarına aşağıda ayrıca yer verilmektedir.

2.4. İnsanlararası İlişkilerle İlgili Sorunlar

Gençlerin insanlararası ilişkileri aileleriyle ve arkadaşlarıyla ilgili olarak ele alınmaktadır.

2.4.1. Aile ile İlişkiler

Öğrenci çoğunluğu açısından aile ile ilişkilerin önemli bir sorun kaynağı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuca iki grup veriden hareketle varmaktayız. Öncelikle, yapılan taramalarda ailevi sorunlara de-

ğinen öğrenci oranı onda birin hayli altında kalmaktadır (örneğin, Özgüven, 1990, %7; Cumhuriyet Üniversitesi PDR Raporu, %3). İkinci olarak ailesinin yanında oturan gençlerde ayrı olanlara oranla depresif belirtilere daha seyrek rastlanmaktadır (Aydın ve Demir, 1989; Güney, 1989). Bu noktada gençlerin ruh sağlığı açısından aile desteğinin ne denli önemli olduğu görülmektedir. Sağlıklı ve yakın aile ilişkileri, ruh sağlığını koruyucu bir işlev görebildiği gibi, sağlıksız aile ilişkileri de ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Önceden değinildiği gibi ruh sağlığı sorunları olan öğrencilerde ailevi sorunlara daha sıklıkla rastlanması, bu önemli destekten, mahrum kalan gençlerin bir risk grubu oluşturduğuna işaret etmektedir. Nitekim, ruh sağlığı sorunları olan gençlerle ilgili olarak anne-babanın ruh sağlığının da bozuk olmasının, aile geçimsizliğine, sevgisizliğine ve özellikle katı baba baskısına daha sıklıkla rastlanmaktadır (Güney, 1989). Öte yandan daha sağlıklı gençlerin ailelerinde saygıya, kendi kendine karar verebilmeye, sorumluluk taşımaya, başarılı arkadaş ilişkisine ve anne sevgisine daha çok önem verildiği rapor edilmektedir (Güney, 1989).

Oldukça yaygın olan aşırı koruyucu anne-baba tutumlarının (Söylemezoğlu ve diğerleri, 1988) gençlerin bireyselleşme gereksinimlerini engellemesi ve güvenli, rahat birer kimlik geliştirmelerini güçleştirmesi beklenebilir. Nitekim bir araştırmada gençlerin yarından çoğu kendilerine güvenilmediği, kişiliklerine saygı gösterilmediği duyguları yaşadıklarını ifade etmiş; toplum baskısından ve çevreyle rahat ilişki kuramamaktan yakınmışlardır (Çağlar, 1989).

Depresif belirtiler açısından cinsiyet farkları gözlenmemekle birlikte, kızların ailevi sorunlardan erkeklerden daha sıklıkla yakınması (Özgüven, 1990), toplumsal kalıpyargılar doğrultusunda ailelerin kızları üzerinde daha fazla baskı uygulamaları ve kızların aile sorunlarına daha duyarlı olmalarıyla ilişkili olabilir.

2.4.2. Arkadaş İlişkileri

Gençlerin çoğunluğunun arkadaşlarıyla olan ilişkilerinden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerarası sorunlardan sözeden öğrenci oranı değişik üniversitelerde yüzde 8-9 düzeyindedir (Aksu

ve Paykoç, 1986; Cumhuriyet Üniversitesi, 1990). Ayrıca öğrenciler sorunlarıyla başederken en sıklıkla arkadaşlarına açılmaktadır. Araştırmalarda sorunlarını arkadaşlarıyla paylaştığını belirten öğrenci oranı yüzde 62 ile 82 arasında bulunmuştur (Güney, 1989; Cumhuriyet Üniversitesi, 1990; Özgüven, 1990).

Azınlıkta olmakla birlikte arkadaş desteğinden mahrum, yalnızlık çeken bir öğrenci grubu da vardır. Bunların oranı değişik araştırmalarda yüzde 15 ile 27 arasında rapor edilmektedir (örneğin Şahin ve diğerleri, 1992; Çağlar, 1989). Mediko-sosyal merkezine yapılan başvuru nedenleri arasında da arkadaş edinememe ve ilişkilerde bozukluk önemli bir yer tutmaktadır (Yeşilyaprak, 1986). Arkadaşlık ilişkilerinde sorunların yanısıra, sıkılma, aşırı heyecanlanma nedeniyle toplum içinde konuşamama gibi diğer sosyal beceri eksikliğine işaret eden şikayetler de başvuru nedenleri arasındadır. Ayrıca erkek öğrencilerin kendilerini daha yalnız hissettiği saptanmıştır (Demir, 1989). Bu durum geleneksel erkek rolü gereği, erkeklerin kendilerini, duygularını rahat ifade edememeleriyle, paylaşma becerilerini geliştirme olanağına daha az sahip olmalarıyla ilişkili olabilir.

Gençler özellikle diğer cinsle arkadaşlık kuramamaktan yakınmaktadır (Orhon, 1985; Çağlar, 1989; Aksu ve Paykoç, 1986). Öğrenciler bu sorunlarını "yetişme tarzı" (Aksu ve Paykoç, 1986), "değişik çevreden gelmenin yabancılığı", "ekonomik yetersizlikler", "karşı cins konusunda bilgisizlik" ve "değerlerine ters düşmesi" (Orhon, 1985) gibi nedenlere yüklemektedirler. Ayrıca fakültelerin kız-erkek öğrenci oranları da önemli olmakta; örneğin, ODTÜ'de Mühendislik Fakültesine kıyasla kız öğrenci sayısının yüksek olduğu Mimarlık Fakültesinde öğrencilerin bu konuda daha rahat olduğu anlaşılmaktadır (Aksu ve Paykoç, 1986). Gençler ayrıca bu konuda erkekleri kollayıcı çifte standartlardan da yakınmaktadır (Söylemezöğlü ve diğerleri, 1988).

3. GENEL TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Üniversite gençliğinin sorunlarına yönelik yaptığımız bu taramadan nasıl bir tablo ortaya çıkmakta? Bu soruyu irdeliyebilmek amacıyla tartışmaya

önce taranan araştırmaların genel özelliklerine ve bulgularına ilişkin yorum ve önerilerimizle başlayacak; ardından gençlik sorunlarını, insan gelişimine ilişkin karşılıklı bağımlılık modeli çerçevesinde genel bir perspektife oturtmaya çalışacağız.

3.1. Araştırmaların Özelliklerine İlişkin

Öncelikle bu konuda bizim ulaşabildiğimiz çalışmalarda benimsenen araştırma yöneliminin bazı istisnalar dışında, genellikle sorunları anlamaya değil, tanımlamaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle kategorik ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin benimsenmesiyle çalışmalar çoğunlukla sorunların dökümünü sunmaktadır. Sorunların nedenlerinin anlaşılması, daha hassas biçimde ölçülen çoklu değişkenlerin temel boyutlarının ortaya konmasını, birbirleriyle ilişkilerinin bir sistem anlayışı içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla gelecekteki araştırmacıların derinlemesine bir yaklaşımla önce kavramsal çerçeveyi belirlemelerinde, ardından bu çerçeveye uygun çoklu ölçme ve analiz stratejileri benimsemelerinde yarar görmekteyiz. Özetle söyleyecek olursak, araştırmacıların "ne gibi sorunlar?" sorusu yerine, "neden?" ve "nasıl?" soruları sorarak öğrenci sorunlarının dinamiğini irdelemeye ve konuyu geniş kapsamlı bir perspektif içinde açıklamaya yönelmelerini önermekteyiz.

3.2. Bulgulara İlişkin

Bulgulara genel olarak bakıldığında, öğrencilerin çoğunluğunun kendilerinden, sağlıklarından, aile ve arkadaş ilişkilerinden, meslek seçimlerinden memnun ve gelecekteki konusunda olumlu beklentilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu genel tablonun öğrencilerin bireysel ve ardağan özelliklerine, üniversite ve hatta fakülte ve bölüm özelliklerine bağlı olarak farklılaşma gösterebildiği izlenimi edinilmektedir. Örneğin, ODTÜ öğrencilerinin çoğunluğu üniversite yaşamından memnun olduğunu ifade ederken (Aksu ve Paykoç, 1986), Cumhuriyet Üniversitesinden alınan örneklemin çoğunluğu üniversite yaşamına uyumda güçlük çektiklerini belirtmektedirler (Cumhuriyet Üniversitesi Raporu, 1990).

Ayrıca sorunların içeriğine bağlı farklılaşmalar olduğu da dikkati çekmektedir. Örneğin, akademik sorunların çerçevesinde, ODTÜ gibi yabancı kay-

naklardan yararlanma olanağına sahip olan üniversitelerde derslerin yoğunluğu sorun olabilirken, diğer Anadolu üniversitelerinde öğrenciler kaynak yetersizliğinden yakınabilmektedir.

Üniversitelere bağlı farklılaşmaların yanı sıra, öğrencilerin bireysel özelliklerine bağlı farklılaşmalar da olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, öğrencilerin çoğunlukla isteyerek girdiği ve seçiminden memnun olduğu ODTÜ gibi kurumlar da bile, bir başka bölümü ve hatta üniversiteyi seçmiş olmayı arzu eden pek azımsanmayacak oranda öğrenci olduğuna değinilmişti. Bu durum öğrencilerin sağlıklı kimlik gelişimi ve başarıları açısından çok önemli olan meslek seçimi ile ilgili önemli sorunlar olduğuna işaret etmektedir. Bu tablo öncelikle öğrencilerin günün modalarının ötesinde kendilerine en uygun mesleği seçebilmeleri için gerek kendilerini, gerekse çalışma alanlarını ve ilgili kurumları daha iyi tanıma olanağına sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir. İkinci olarak da, herşeye karşın hatalı seçimler yapılabileceği dikkate alınarak, üniversite eğitiminin ilk yıllarında alan değiştirme olanaklarının artırılmasında yarar görmekteyiz. Hatta önceden de değinildiği gibi, aynı bölüm öğrencilerinin bile farklı ilgi ve yönelimlerinin olabileceği gerçeğinden hareketle, seçmeli derslerin çoğaltılmasına ve olanaklar elverdikçe farklı program seçenekleri sunulmasına çalışılmalıdır.

Taramamızda dikkati çeken diğer önemli bir nokta, sorunların öğrencilerin genel ruh sağlığına bağlı olarak farklılaşma göstermesidir. Hatırlanacağı gibi, ruhsal sorunları olmayan geniş öğrenci kesimi için ekonomik, barınma, beslenme, eğitim gibi alanlara yönelik temel yaşam ve başarı sorunlarının daha önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tip sorunların çözümü için kurumların alt-yapı olanaklarının ve sunduğu akademik, sosyo-kültürel ve sportif hizmetlerin iyileştirilmesi; üniversite-içi iletişim olanaklarının artırılması; bursların yanı sıra, öğrenci asistanlığı veya öğrencilerin kafeterya, kütüphane, kitaplık gibi kurumlarda kısmi görevler üstlenabilmeleri yoluyla maddi destek olanaklarının artırılması ve çeşitlenmesi önerilebilir.

Öte yandan azınlıkta olmakla birlikte, azımsanmayacak bir oranda ruh sağlığı sorunları olan öğrenci grubu dikkati çekmektedir. Geniş öğrenci kitlesinden farklı olarak, bu grubun kendileri ve sosyal

çevreleri ile ilgili sorunlarının daha ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Sorunları temelde kimlik ve ilişki kurma ile ilgili olan bu grubun, üniversite yaşamının stresi ile başetmekte zorlandığı ve kendilerini başarısızlık, yalnızlık, uyum sorunları, cinsel sorunlar, depresyon, aşırı kaygı, uyku bozukluğu ve psikosomatik belirtiler gibi çok yönlü bir sorunlar yumağı içinde bulduğu kanısındayız. Genel sağlık açısından önemli bir risk grubu oluşturan bu kesime özellikle ilk sınıflarda ulaşılması ve psikolojik destek sağlanması kaçınılmaz görünmektedir.

Yukarıda değindiğimiz gibi ruh sağlığı sorunları olan öğrenci grubunun çok yönlü bir tablo gösteren sorunlarının temelinde kimlik ve aile sorunlarının yattığı kanısındayız. Ruh sağlığı sorunlarına yolaçacak boyutlarda olmasa da sağlıklı kimlik geliştirmenin ve aile ilişkilerinin tüm öğrenci grubu için yaşamsal bir önem taşıdığı görüşünden hareketle, tartışmamızı noktalamadan önce bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele almakta yarar görmekteyiz. Bu doğrultuda aşağıda İmamoğlu'nun (1987, 1991 a,b) insan gelişimine ilişkin karşılıklı bağımlılık modeli çerçevesinde " dengelenmiş toplumsal birey " önerisi sunulmaktadır.

3.3. Karşılıklı Bağımlılık Modeli Çerçevesinde Ayrışma Bütünleşme Süreçlerinin Dengelenmesi: "Dengelenmiş Toplumsal Birey " Önerisi

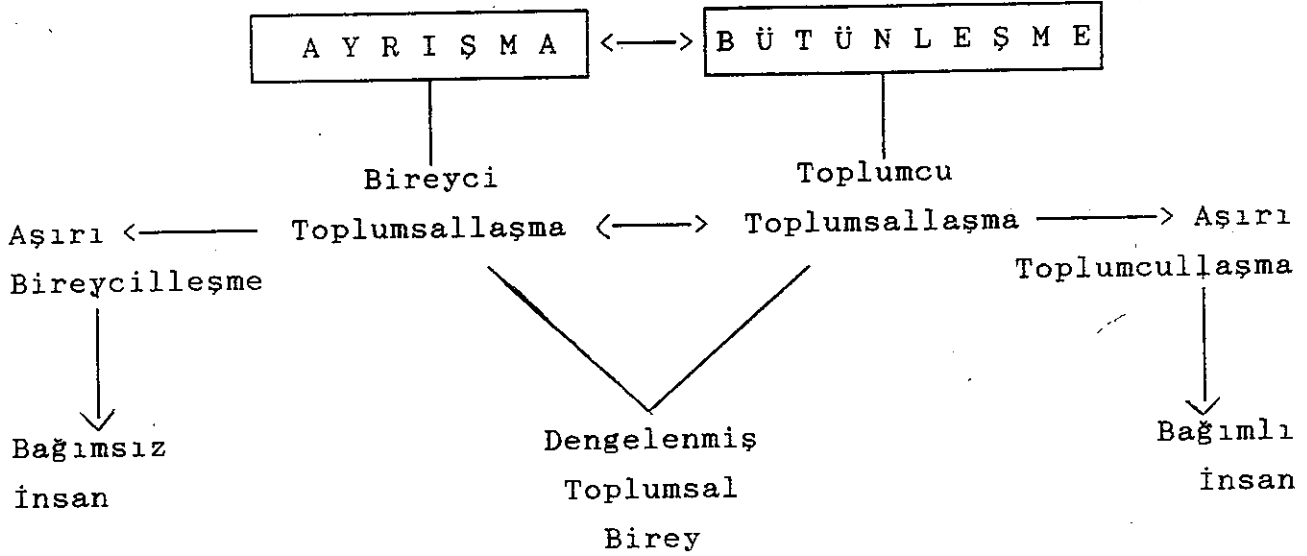
3.3.1. Modelin Genel Çerçevesi

Bu modele göre (Bakınız Şekil 1), her insan dünyaya kendine özgü bir potansiyel ile gelir. Bu doğrultuda insan sahip olduğu potansiyeli geliştirebilme ve farklılığını ortaya koyabilme, etkili olabilme ve farkedilme gereksinimi içindedir. Bu bireysel gereksinimin yanı sıra, her insan birlikte yaşadığı diğer insanlarla benzer duygular ve düşünceleri paylaşabilme, uyumlu ve doyumlu ilişkiler içinde olabilme gereksinimi de duyar. Demek ki , kendi olabilmek, üretken ve etkili olabilmek ile insanlararası sevgi ve paylaşma, insanların temel gereksinimleri niteliğindedir. Bu doğrultuda kişilerin psikolojik gelişim süreçleri hem sosyal çevreleri içinde ayrışmalarını, hem de onunla bütünleşmelerini gerektirmektedir. Diğer bir deyişle, sağlıklı bir toplumsal kimlik geliştirebilmek için kişi, bir yandan içinde bulunduğu

aile, toplum ve kültürle bütünleşmesini sağlayıcı inanç, duygu ve davranış şekillerini öğrenip, ilişki ağları kurarak toplumsallaşırken, diğer yandan kendine özgü niteliklerini geliştirerek ayrılmak ve bireyselleşmek durumundadır.

genin bütünleşmeden yana bozulması, diğer bir deyişle, kişinin ayrılmadan bütünleşmesiyle, bazı Doğu ülkelerinde gözlemlendiği gibi, topluma bağımlı aşırı toplumcu kimliklerin oluşması beklenebilir. İnsan ilişkilerinde yüzeysel bir ahenk ve denetim sağ-

Şekil 1. İmamoğlu'nun (1987, 1991) insan gelişimine ilişkin karşılıklı bağımlılık modeli çerçevesinde önerilen dengeli ve dengesiz ayrışma-bütünleşme süreçleri ve ilişkili insan modelleri.

İlk bakışta birbiriyile, gelişir gibi görünen bu **ayrışma** ve **bütünleşme** süreçlerinin sağlıklı biçimde dengelenmesi, insanların hem bireysel, hem de toplumsal içerikli gereksinimlerinin karşılanması için en uygun çözüm olarak önerilmektedir (İmamoğlu, 1991 a). Aksi halde, dengenin ayrılmadan yana bozulması, diğer bir deyişle, kişinin bütünleşmeden ayrışmasıyla, bazı Batı ülkelerinde gözlemlendiği gibi, toplumdaki kopuk, aşırı bireyci kimliklerin oluşmasına uygun bir ortam doğar. Bireysel üretkenlik açısından verimli olabilmekte birlikte, kendilerini toplumdaki kopuk hisseden bu kişilerin sosyal ilişki sorunlarının olması beklenebilir. Öte yandan, den-

lansa da toplumcu kimliklerin kişilerin bireysel gereksinimlerin duyurulmasını ve yaratıcılıklarının ortaya çıkmasını engellemesi beklenebilir. Ayrışma ve bütünleşme süreçlerinin dengelendiği **toplumsal, benzersiz, etkili, verimli birey** kimliğinde ise, kişi hem benzersiz olarak ayrılmış bir birey olarak üretkenliğiyle çevre üzerinde kontrol sağlama, etkili olabilme hem de çevre ile uyumlu, doyurucu ilişkiler içinde olabilme, gereksinimlerini karşılayabilir; böylece toplumsal bir bireysellik kazanan kişi, bireysel ve toplumsal gereksinimlerini karşılayabilme ve toplumun etkili bir bireyi olma olanağına sahip olabilir (İmamoğlu, 1991 a).

3.3.2. Ayrışma-Bütünleşme Süreçlerinin Dengelenmesi Açısından Üniversite Eğitiminin Önemi

Bu çerçevede, üniversite eğitimi,sözkonusu ayrışma ve bütünleşme süreçlerinin sağlıklı bir şekilde dengelenmesi dolayısıyla, gençlerin sağlıklı birer kimlik geliştirebilmeleri açısından özel bir önem taşımaktadır; çünkü üniversite eğitimi gençlerin toplumun etkili birer üyesi olarak hayatta atılmalarını amaçlayan formal eğitim sürecinin son aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada kişi, kimlik algısı açısından çok önemli olan bir mesleki formasyon kazanmakta; iki ayağı üzerinde daha sağlam durabilme olanağı kazanmaktadır. Böylece üniversite ortamının katkısıyla ayrışma süreci içinde önemli bir yol almaktadır. Ancak kişinin bu bireyselleşme yolundaki kimliğinin, karşılıklı bağımlılık içeren toplumsal ilişkiler bütünü içinde sağlıklı bir şekilde yer alabilmesi de önemlidir. Dolayısıyla, üniversite eğitiminin mesleki formasyon kazandırma yoluyla bütünleşme olanağı sağlama işlevi de önemlidir.

3.3.3. Üniversite Öncesi ve Üniversite Dönemlerinde Ayrışma Bütünleşme Dengesine İlişkin Sorunlar

Ülkemizde insanlar arası ilişkilerde bağımsızlık yerine karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin vurgulanması, sosyal desteğin yaygınlığı açısından yararlı ve önemlidir. Bununla birlikte çocuk yetiştirme yöntemimizde özellikle alt sosyo- ekonomik- düzeyde (SED) daha yaygın olan yaptırımcı, kontrol edici ve aşırı koruyucu uygulamalarımız bireyselleşmeyi güçleştirici, bağımlı kişilik geliştirmeyi teşvik edici nitelikte bir ortam oluşturmaktadır (İmamoğlu, 1987, 1991 a,b).

İlgili literatürde bağımlı kişiliğin anne -babanın aşırı koruyucu ve yetkici (otoriter) uygulamalarıyla ilişkili olduğu; bağımlı kişiliğe sahip kimselerin insanlararası yönlendirmelere duyarlı, kabullenici, itaatkar, kaygılı,depresif eğilimler gösterdiği; ve özellikle insanlararası ilişki ile ilgili stresli olayların, bağımlı kişiliğe sahip kişilerin depresyon düzeylerini arttırıcı bir rol oynadığı belirtilmektedir (bakınız Bornstein, 1992). Dolayısıyla, kendini güvensiz ve yetersiz hisseden, insanların destek ve yönlendirilmesine çok önem veren bağımlı kişilikteki genç, üniversiteye geldiğinde karşılaştığı çeşitli yaşam

değişiklikleri, sosyal ve akademik başarı beklentileri ile başetmekte güçlük çekebilmektedir.

Bu noktada gencin yaşantılarını nasıl algıladığının,yorumladığının önemini vurgulamakta yarar görmekteyiz. Örneğin kişinin bir başarısızlık yaşantısını kendiyile ilgili,değiştiremeyeceği, genelleştirilmiş nedenlere yüklemesi, sözkonusu yaşantıyı kendine yönelik bir tehdit olarak algılamasına ve durumla başedebilmek için yeterli sosyal becerilere de sahip olmadığından, kendini çaresiz hissetmesine yol açabilmektedir. Kendini yetersiz hissetmesine yolaçan bu yaşantılar, bağımlı kişiliğe sahip gencin zaten sahip olduğu yetersizlik duygularını güçlendirmekte ve öğrenci bir kısır döngü içinde bocalayabilmektedir. Bu durumdaki gencin çeşitli ruhsal ve fiziki sağlık sorunlarına karşı korumasız kalması beklenebilir .

Önceden belirtildiği gibi ruh sağlığı sorunlarının daha çok kimlik, aile ve insanlararası ilişkilerle ilgili olması ilgili literatür doğrultusunda yaptığımız bu analiz ile tutarlıdır. Üniversite öncesi dönemde ayrışma-bütünleşme süreçleri arasındaki dengenin bütünleşme yönünde bozulduğunu varsaydığımız bağımlı genç, üniversite döneminde toplumsal bireyselleşme beklentilerine hazırlıksız yakalanmakta ve uyum sorunlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda gereken sosyal becerileri geliştirememiş olmanın yanı sıra, kendini bağımlı hissettiği aile desteği ve yönlendirmesinden de mahrum kalan gencin ruh sağlığı, olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Nitekim bu analiz ile tutarlı olarak ruh sağlığı sorunlarının ailesinden ayrı yaşamak durumunda kalan gençlerde daha sıklıkla görüldüğüne değinmiştik. öte yandan ailenin destekleyici,sevecen olması veya anne-babanın ruh sağlığı sorunları olmasıyla, gencin hem sağlıklı biçimde ayrışma, hemde bütünleşme gereksinimlerinin doyurulması ve sorunlarının artması beklenebilir.

Sağlıklı bir kimlik için gerekli olan ayrışma-bütünleşme dengesini kuramamış olan genç, toplum içinde etkili bir birey olmak istemekte ama sosyal beceri eksikliği ve güvensizlik duyguları altında ezilmektedir. Bu durumda gencin yalnızlık duygularıyla içine kapanmasının veya kendini kabul etmediğini varsaydığı topluma karşı öfke ve düşmanlık duyguları yöneltmeye hazır hale gelmesinin beklenebileceği görüşündeyiz.Sözünü ettiğimiz ikinci du-

rumda, gencin kendini kabul edecek, gereksinim duyduğu destek ve yönlendirmeyi sağlayacak çeşitli amaçlı guruplarca kullanabileceği görüşündeyiz. Nitekim yakın geçmişimizde ve halen bir gurup gencin bazı şiddet odaklarının kullanmasının ardından bu tip mekanizmaların yattığını düşünmekteyiz.

Gençlerde gözlenen kimlik sorunlarının kendine uygun mesleği seçmeme gibi sorunlarla da içiçe olduğu söylenebilir. Kişinin sevip başarılı olabileceği bir mesleki donanımına sahip olması, kendine özgü özelliklerini ortaya koyabilmesi ve bireyselleşebilmesi için çok önemlidir. Bununla birlikte, kendine uygun mesleği seçemeyen öğrencilerin, kendileri ve mesleklerle ilgili bilgi yetersizlikleri kadar, ayrışma-bütünleşme dengesinin bütünleşme yönünde bozulmuş olmasının sonucu ortaya çıkan çevre bağımlılıkları nedeniyle, çevrenin beklentileri doğrultusunda seçim yapma eğilimlerinin de önemi olduğunu düşünmekteyiz. Bu doğrultuda çevrenin beklentileri kişi için gerçekleştirilmesi gereken birer yükümlülük, taşınması gereken birer yük olabilmekte; ve kişi kendi için değil, çevreyi memnun etmek için meslek seçebilmektedir. Ayrıca kimlik sorunlarının cinsel ve uyum sorunlarıyla ve depresyon gibi çeşitli ruhsal sorunlarla da ilişkili olması, kimlik sorununun diğer sorunlarla ilişkili merkezi rolüne işaret etmektedir. Böylece ayrışma-bütünleşme süreçlerini sağlıklı biçimde dengeleyemeyen gencin kimlik sorununda odaklaşan çeşitli sorunlara sahip olması beklenebilir.

3.3.4. Kız ve Erkek Öğrenciler Açısından Ayrışma-Bütünleşme Dengesine İlişkin Sorunlar

Önceden değinildiği gibi gencin sosyal gelişimi açısından, kimlik sorunu diğer cinsle olan ilişkileriyle de ilgilidir. Kimlik ve diğer cinsle yakınlaşma sorunlarından hangisinin bir diğeri için ön-koşul olduğu konusunda görüş ayrılıkları olmakla birlikte, her ikisinin birbiri için önemi tartışılmaktadır. Nitekim, gençlerin kimlik sorunlarıyla ilgili olarak toplumsal rol ve cinsel kutuplaşma sorunlarına sıklıkla değindikleri önceden belirtilmişti. Ülkemizde kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili olarak hızlı bir değişimin yaşanması, bu konuda uygun davranışlar ve beklentiler konusunda belirsizliklere yol açmaktadır.

Erkek rolüne kıyasla, toplumsal kadın rolünün

daha çok değişikliğe uğramasıyla, sözkonusu belirsizlikler, özellikle kız öğrenciler üzerindeki toplumsal baskıyı arttırabilmektedir. Erkek öğrenciler gibi ayrışma-bütünleşme eğilimlerini dengelemeye ve toplum içinde etkili birer birey olmaya çalışan kız öğrencilerin, geleneksel ve çağdaş kadın rolleri arasındaki büyük farklılık nedeniyle, sözkonusu dengeli sağlamakta güçlük çekmeleri; sosyal değişmeye karşın izlerini sürdüren geleneksel kadın rolünün etkisiyle, zaman zaman kendilerinden beklenebilecek daha bağımlı bir rolle, bireyselleşme eğilimleri arasında bocalamaları; ve yakın çevrelerinin tepki ve baskısıyla karşılaşmaları beklenebilir. Nitekim kız öğrencilerde cinsiyet rollerine ve aileye ilişkin sorunların, erkeklere göre daha baskın olduğunun gözlenmesi, bu beklentiyi desteklemektedir. Ayrıca, kızların benlik imgelerinin erkeklere göre daha olumsuz olduğunun bulunması, kızların kendi kimliklerini, özelliklerini, üretkenliklerini ortaya koymakta, bireyselleşmekte karşılaştıkları sorunlarla ilgili olabilir.

Öte yandan erkek öğrencilerin kendilerini daha yalnız hissettiğinin bulunması, kızlara kıyasla özellikle daha alt SED'den gelen erkeklerin toplumsal cinsiyet rolü gereği benliklerini, duygu ve düşüncelerini rahat ifade edememeleri, sosyal beceri eksikliği çekmeleri ve doyurucu sosyal ilişkiler kuramaları sonucu kendi içlerine kapanmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca bu tip yetersizlik duyguları çeken erkek öğrencilerin geleneksel rol gereği beklenen "güçlü erkek" imgesi altında ezilmeleri de beklenebilir. Görüldüğü gibi ayrışma-bütünleşme süreçlerini dengeleme güçlüğü, gerek kız, gerekse erkek öğrenciler için kimlik ve insanlararası ilişki sorunlarıyla birlikte gitmektedir.

3.4. Bitirirken

Raporda açıklandığı gibi mevcut bulgulardan hareketle, üniversite gençliğinin çoğunluğunun kendilerine, sosyal ve akademik yaşamlarına ilişkin değerlendirmelerinin genellikle olumlu olduğu; bununla birlikte bazı önemli problem alanlarının bulunduğu söylenebilir. Gözlenen bazı sorunlara karşın, öğrenci ifadesine dayalı bu olumlu görünümün, sözkonusu grubun belirli bir başarı düzeyinin üstünde seçilmiş bir kesim olması ve ülkemizde geçerli olan yakın aile-arkadaş ilişkileri ve desteği ile ilişkili olduğu düşüncesindeyiz. Örneğin, İsveç'e kıyasla ülke-

mizde metropollerde bile insan ilişkilerinin daha çok önemsendiği ve insanlararası ilişkilerin daha yoğun olduğu gözlenmektedir (İmamoğlu ve İmamoğlu, 1992 a, b, 1993). Nitekim bu gibi nedenlerle birçok Batı ülkesinde gözlenen ilaç bağımlılığı gibi sorunlar, ülkemiz gençliği arasında yaygın değildir. Sözkonusu toplumlarda ayrışma-bütünleşme dengesinin ayrışma yönünde bozulmasıyla ortaya çıkan aşırı bireyci kimlikteki kişilerin, kendilerini toplumdan kopuk hissettikleri, doyurulmayan bütünleşme gereksinimlerinin doğurduğu psikolojik boşluk ve açlıkla, yeni arayışlara yönelme çabaları sonucu sığındıkları ilaç bağımlılığı, alkolizm gibi yollarla toplumsal düzenin daha da dışına itildikleri görüşündeyiz.

Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin önemsenmesi sonucu aile ilgi ve desteğinin çok yaygın olduğu ülkemizde, toplumdan kopma sorunlarının pek gözlenmemesi sevindiricidir. Bununla birlikte, ülkemiz gençliğinin tartışılan çeşitli sorunlarıyla bir şekilde ilişkili olan kimlik sorununun temelde ayrışma-bütünleşme süreçlerinin sağlıklı biçimde dengelememesiyle ilgili olduğu görüşündeyiz. Ülkemizdeki yaygın çocuk yetiştirme uygulamalarının gençlerin bireyselleşmesini güçleştirici yönde olduğu belirtilmişti. Özellikle daha alt SED ailelerinde çocuğun anne-babaya minnet duyması ve itaatkar olması bir değer olarak benimsenmektedir (İmamoğlu, 1987). Oysa daha üst SED'lerde çocuğun aileye minnet duyması ve bağımlı olması işlevini yitirmekte, ama sevgi ve saygı duyması arzulanmaya devam etmekte; ve bağımsız olmak, kendi kendine yetmek gibi yeni beklentiler oluşmaktadır (İmamoğlu, 1987).

Görüldüğü gibi, ülkemizde çocuk yetiştirme uygulamaları, sosyo-ekonomik gelişmeye bağlı olarak çocuğa daha fazla ayrışma-bireyselleşme olanağı tanıma yönünde değişmektedir (İmamoğlu, 1991 a). Bununla birlikte, insanlararası karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yaygın olarak önemsenmesiyle, sözkonusu ayrışma süreci, aileden ve yakın çevreden kopuk bir bireycilleşmeye değil, burada önerildiği gibi karşılıklı duygusal bağların devam ettiği, bütünleşmeyle dengelenmiş toplumsal bireyselleşmeye daha uygun düşmektedir (İmamoğlu, 1987, 1991 a, b). Ancak tartıştığımız sorunlardan özellikle kimlik, meslek seçimi, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili ola-

rak gözlenen sorunlar, sözkonusu ayrışma-bütünleşme süreçlerini sağlıklı biçimde dengeleme güçlükleri çekildiğine işaret etmektedir. Bu sorunların çözümü ile ilgili olarak önceden getirilen önerilere ek olarak gençlerimizin kendilerini daha iyi tanımları, farklılıklarını, üretkenliklerini ortaya koymaktan çekinmemeleri, uluslararası ölçütleri benimseyip, kendilerine güvenmeleri konularında yürekendirilmelerinin; bu amaçla aile ve eğitim ortamlarında daha yapıcı ve etkili iletişim olanaklarının oluşturulmasının yararlı olacağı görüşündeyiz.

Bu doğrultuda, eğitimin asıl amacının, kişinin sözü edilen ayrışma-bütünleşme süreçlerinin dengelemesine ve dolayısıyla, sağlıklı biçimde gelişmesine katkıda bulunmak olarak anlaşılmasının; bu amaçla, gençleri kalıp bilgilerle donatmak yerine sorgulayabilmelerine, analitik düşünmelerine, aktif öğrenme ve düşünce üretme yollarını öğrenebilmelerine olanak sağlayan ortamların oluşturulmasının gerektiği kanısındayız. Böyle bir anlayışla düzenlenmiş mesleki formasyon faaliyetlerinin yanı sıra, öğrencilere seçmeli dersler ve öğrenci toplulukları aracılığıyla psikolojiden siyasete, ekonomiye, sanata, spora değin geniş bir yelpaze içinde kendi ilgileri doğrultusunda yönelebilecekleri çok yönlü gelişim olanakları sunulmasında yarar vardır. Önceden de değinildiği gibi üniversite eğitimi, öğrencileri meslek sahibi yapmayı değil, kendinden, yaşam rolünden ve uğraşından, çevresiyle olan ilişkilerinden memnun, yaşamı anlamlı bulan, düşünce üretebilen, misyon sahibi, verimli ve sağlıklı gençler yetiştirmeyi amaçlamak durumundadır. Önerilen model doğrultusunda bu amaç, "dengelenmiş toplumsal birey"lerin yetişmesine katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.

Değinilen bazı sorunlara karşın, ülkemizde sosyo-ekonomik gelişmeye bağlı olarak gözlenen değişimlerin, sağlıklı kimlik gelişimi açısından optimal olduğunu varsaydığımız dengelenmiş toplumsal birey modeline uygun olarak, ayrışma ve bütünleşme süreçlerinin dengelenmesi yönünde olması sevindiricidir. Bu doğrultuda hem aile ve toplumsal bağlarımızı korumamızın, hem de gençlerin bireyselleşmesine olanak tanımamızın mümkün olabileceği; ülkemizin bir yandan güçlü bir toplumsal dokuya, diğer yandan girişimci, yaratıcı ve üretken genç kuşaklara sahip olabileceği görüşündeyiz. Gençlere yönelik

destek, yönlendirme ve iyileştirme uygulamalarının hem toplumsal doku özelliklerimizi, hem de gençlerin bireysel ve toplumsal gereksinimlerini dikkate alacak şekilde düzenlenmesine; ortaya çıkan sorunlara yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleriyle güçlendirilmesine gereken önem gösterilmelidir; çünkü toplumların en değerli kaynağı, çağın gereklerine göre yetişmiş, inançlı, doyumlu ve sağlıklı insan gücüdür.

KAYNAKLAR

- Aksu, M. & Paykoç, F. (1986). *ODTÜ Kampusunda Gençlik Sorunları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Akkoyun, F. & Dökmen, Ü. (1989). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin problem alanlarına göre sürekli kaygı düzeyleri. *Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (20-28 Mayıs 1987, Ankara). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No. 161, 93-105.
- Aydın, G. (1988). Üniversite öğrencilerinde depresyon, açıklama biçimi ve akademik başarı ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 6 (22), 6-13.
- Aydın, G. & Demir A. (1989). ODTÜ öğrencilerinde depresif belirtilerin yaygınlığı. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 27-40.
- Aydın, B. (1990). Üniversite öğrencilerinin kaygı düzeyleri ile ders çalışma tutum ve alışkanlıklarının incelenmesi. *Psikoloji Dergisi*, 7 (25), 33-40.
- Bornstein, R. F. (1992). The dependent personality: developmental, social and clinical perspectives. *Psychological Bulletin*, 112 (1), 3-23.
- Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi. (1990) *Öğrencilerin Sosyal Kültürel ve Psikolojik Gereksinimleri Öneri ve Beklentileri*. Sivas: Önder Mat. Gaz. A. Ş.
- Çağlar, A. (1989). Marmara Üniversitesi öğrencilerine uygulanan bir anketin değerlendirilmesi. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 15-22.
- Çuhadaroğlu, F. (1989). Üniversite gençlerinde kimlik bocalamaları. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 15-22.
- Demir, A. (1989). UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin ODTÜ öğrencilerine uygulanması. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 173-176
- Doğan, İ. (1991). Gençlik ve gençlik sorunları. *Türk Aile Ansiklopedisi*, 2, 562-575. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Doğan, S. (1989). Üniversite gençliğinin psikolojik danışma ve rehberlik merkezini algılayışları. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 121-145.
- Doğan, O. (1989). Yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma merkezinin gerekliliğine ilişkin görüşler. *Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (20-28 Mayıs 1987, Ankara). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No. 161, 1-5.
- Dökmen, Ü. (1989). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik Merkezi'nde sürdürülmekte olan psikolojik drama çalışması. *Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (2-28 Mayıs 1987). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No.161, 81-87.
- Ergil, G. (1983). Gençlik sorunları sektör raporu. *Beşinci Beşyillik Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları*, Ankara: yayın ve Temzi Dairesi Matbaa Birimi.
- Erkmen, H. (1989). Tıp Fakültesi öğrencilerinde ruhsal durum ölçümü çalışması değerlendirmesi. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 77-80.
- Ekşi, A. (1982). *Gençlerimiz ve Sorunları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Gençlik ve Spor: *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu* (1983). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT 1904-ÖİK-296,42-56.
- Gülerce, A. (1989). Üniversite öğrencilerinin önem-seme ve yaşama derecelerine göre psikolojik sorunları ve üniversite psikolojik danışmanlık merkezlerine genel bakışları ve ilişkileri. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 147-155.
- Gülerman, A. (1989). Akademik danışmalara rehberlik ve psikolojik danışman niteliğinin kazan-dırılması. *Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (20-28 Mayıs 1987) Ankara. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fa-kültesi Yayınları, No.161, 43-48.
- Güney, M. (1985 a). *Üniversite Öğrencileri Arasın-da Depresyon ve Problem Alanlarının Akade-mik Başarı ile İlişkileri*. Ankara ; Ankara Üniver-sitesi Basımevi.
- Güney, M. (1985 b). Üniversite öğrencileri arasında sorunlarla semptomlar arasındaki ilişkiler. *21. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, 98-101.
- Güney, M. (1989). Üniversite öğrencilerinde aile yapıları ve yetiştirmede önem verilen özellikler. *Journal of Ankara Medical School*, 11 (2),229-246.
- Güneysu, S. & Bilir, Ş (1988). Üniversite gençlerinin kendini kabul düzeyinde algılanan ana- baba tu-tumlarının etkisi. *Psikoloji Dergisi*, 6 (22), 127-133.
- İmamoğlu, E.O. (1987). An interdependence mo-del of human development.. Ç. Kağıtçıbaşı (Der.) , *Growth and Progress in Cross- cultural Psychology*. Lisse, Holland: Swests and zeitinger, 138-145.
- İmamoğlu, E.O. (1991 a) Çocuğun aile içinde yetiş-me ortamı ve toplumsallaşması. *Türk Aile Ansik-lopedisi*, 1 (236-240). Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.
- İmamoğlu, E.O. (1991 b). Toplumsallaşma. R.Keleş, J Novak ve 1. Tomanbay (Der.), *Türkiye'de ve Almanyada Sosyal Hizmetler Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınları, p189-190.
- İmamoğlu, E.O. & İmamoğlu, V. (1992 a). Housing and living environments of the Turkish elderly. *Journal of Environmental Psychology*, 35-43.
- İmamoğlu, E.O., & İmamoğlu V. (1992 b). Life situ-ations and attitudes of the Turkish elderly to-ward institutional living within across- cultural perspective. *Journal of Gerontology: Psycholo-gical Sciences*, 47 (2), 102-108.
- İmamoğlu, E.O., Küler, R. İmamoğlu, V., & Küller, M. (1993). Social psychological worlds of Swedes and Turks in and around retirement. *Journal of Cross- Cultural Psychology*, 24 (1), 26-41.
- Kulaksızoğlu, A. (1989). Üniversite öğrencilerinin öğrenci kişilik hizmetlerine ilişkin sorunları ve öneriler. *Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolo-jik Danışma Toplantısı* (20-28 Mayıs 1987). An-kara: Ankara Üniversitesi- Eğitim Bilimleri Fakül-tesi Yayınları, No. 161., 7-11.
- Kuran, K. (1988). Çukurova Üniversitesi. Eğitim Fa-kültesi Adana ve Hatay Eğitim Yüksekokulların-daki öğrencilerin 1987 ÖSS puanları ile akade-mik başarılarının karşılaştırılması. Yayınlan-mış doktora tezi, Çukurova Üniversitesini Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Maşrabacı, S.T. (1989). Yurtta kalan ve kalmayan üniversite öğrencilerinin ruh sağlığını etkileyen psikolojik faktörler. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Da-nışma ve Araştırma Merkezi. 173-176.
- Orhon E. (1985). *Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Psikolojik Sorunları*. Ankara: D.P.T. Yayınları.
- Özbay, M. H., Şahin, N., Hınçal, G., Güngör, S., Öztürk-Kılıç, E., Mavili-Aktaş, A., Aybaş, M., & Goka, E. (1991). Ergenlikte benlik imajı: Çalışan ve öğrenci ergenler arasında karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2 (2), 82-95.
- Özgülven, E. (1990). Yurtlarda kalan üniversite öğ-

- rencilerinin sağlık ve psikolojik sorunları. *V. Ulusal Psikoloji Kongresi-Seminer Dergisi*, 8. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 47-46.
- Özgülven, E. (1989). Üniversite Öğrencilerinin uyum sorunları ve başatma yolları. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 23-29.
- Özönder, C. (1989). Yükseköğretim gençliğinin beklentileri ve problemleri. *Devlet Bakanlığı ve Erciyes Üniversitesi Türk Toplum ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri* (3-5 Nisan 1989). Kayseri, 41-43
- Söhmen, T., Aydın, H., Özşahin, A., Söhmen, G., Güleç, N., Özöğretmen, H. & Akalın, H. (1988). Gençlerde uyku alışkanlıkları. *GATA Bülteni*, 30, 119-127
- Söylemezoğlu, Ü., Aydınalp, K. & Alpten, N. (1988). Tıp fakültesi öğrencilerinin aile ve kişilik yapıları ile bugüne uyumları. *Sosyal Sigortalar Kurumu Tıp Bülteni*, 6 (3), 67-76.
- Şahin, N., Rugancı, N., Taş, Y., Kuyucu, S., Sezgin, N. (1992). Üniversite öğrencilerinin stresle ilişkili gördükleri faktörler, stres belirtileri ve başa çıkma yöntemleri: Araştırma Ön Raporu. Bilkent Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi.
- Şahin, N., Sezgin, N., Taş, Y., Rugancı, N. (1989). Bilkent Üniversitesi öğrencilerinin Danışma Rehberlik Araştırma Merkezi'nden Beklentileri. *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (22-24 Kasım 1989). Ankara: B.Ü. Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 99-120.
- Tegin, B. (1990). Üniversite öğrencilerinin atılganlık davranış ve eğilimlerinin cinsiyet ve fakülte değişkenleri açısından incelenmesi. *Psikoloji Dergisi*, 7 (25), 21-32.
- Ülkü, S. (1989). Yükseköğretimde kimlik sorunları. *Yükseköğretim Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı* (2-28 Mayıs, 1987). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim İlimleri Fakültesi Yayınları, No. 161, 29-37.
- Yeşilyaprak, B. (1986). Üniversite gençlerinin psikolojik sorunları. *Psikoloji Dergisi*, 5 (20), 80-84.